

УДК 94(477.8):929[І. Крип'якевич]

ЛЬВІВСЬКИЙ ХАРАКТЕРНИК І ВЕЛИКИЙ ЖИТТЄЛЮБ До 90-річчя від дня народження Романа Крип'якевича (1925–1999)

Богдан ЯКИМОВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства

У статті, присвяченій 90-річчю від дня народження, проаналізовано життєвий шлях, наукові здобутки та громадсько-політичну діяльність кандидата технічних наук, старшого наукового співробітника, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, культуролога і львовознавця, відомого громадського діяча Романа Івановича Крип'якевича (1925–1999).

Ключові слова: Роман Крип'якевич, НТШ у Львові, українські дисиденти, журнал “Фізико-хімічна механіка металів” (1965–1972), українська книга 1990-х років.

...Роман був рідкісною в нашій спільноті
людиною. Для спільноти – це велика втрата.

Але для нього це великий знак, що він у
Господа досяг цілі свого життя.

+ Любомир, Патріярх, Глава УГКЦ
Львів, квітень, 1999 р.

Час летить невблаганно – минуло 16 років від того часу, коли на сам Великдень 1999 р. Україну (та й не лише її) облетіла сумна звістка: з життя відійшов другий син славетного історика, доктора історичних наук, професора, дійсного члена Академії наук Івана Крип'якевича – науковець і громадський діяч Роман Іванович Крип'якевич. Відійшла людина, життя якої було тісно пов'язане зі столицею Галичини, княжим Львовом, де він народився, прожив усе життя, був справжнім, рафінованим – в найкращому розумінні цього слова, львівським характерником. Без нього Львів на правду осиротів, як осиротів без його близьких і вірних друзів Ореста Мацюка, Володимира Вуйцика, Андрія Дороша та низки інших непересічних постатей, які відійшли в засвіти на зламі тисячоліть

Дня 26 жовтня 2015 р. Романові Крип'якевичу сповнилося б 90 років. Вони були ровесниками з живим, на щастя, сьогодні відомим українським поетом Миколою Петренком. Тому маю святий обов'язок написати статтю-спогад про цю справді світлу людину, якого щиро поважав, дуже часто з ним спілкувався, багато чого від нього навчився. Отже:

Народився Роман Крип'якевич у Львові 26 жовтня 1925 р. Його мати, дружина історика Марія, була з відомого роду Сидоровичів, які залишили свій, непересічний слід в культурному процесі українців Галичини. Його старшому братові – Петрові Богданові Крип'якевичу, майбутньому всесвітньвідомому кристалохемікові минуло тоді вже два роки.

Ще змалку і Петро Богдан, і Роман були розумними, вихованими, чемними і вразливими дітьми. Як згадувала його двоюрідна сестра Надія Мудра, коли Роман підріс до того віку, що хтось йому розповів про поняття гріха. “Одного дня його мама рано бачить, що він не спить і мало не плаче. “Що таке?” – питає мама “Я страшно згрішив!” “Що ж ти згрішив?” “Так от, я дивився як павук замотує і висмоктує муху і я ту муху не спасав”. Ось у який спосіб у нього змалку формувалося поняття гріха”¹. Такими були родини українських інтелігентів Львова!

У 1931–1937 рр. Роман навчався в “Рідній Школі”, а в 1937–1943 рр. – у знаменитій Львівській академічній гімназії, кузні кадрів української інтелігенції Галичини. В 1943–1945 рр. разом з братом перебував у Відні – його знання німецької мови були блискучі. Повернувшись до Львова – про сите життя поза Україною в родині Крип’якевичів не йшлося – студіював на механічному факультеті Львівської Політехніки, який закінчив 1950 р. Закінчивши навчання, отримав скерування на посаду начальника цеху цементного заводу в Миколаєві над Дністром, де працював два роки.

Повернувшись до Львова, влаштувався на посаду молодшого наукового співробітника Фізико-механічного інституту у Львові (1951–1955). Дня 26 червня 1954 р. захистив кандидатську дисертацію на тему “Виробничі методи контролю форми циліндричних об’єктів”, отримав посаду старшого наукового співробітника Інституту (1955–1964), а далі, в 1964–1972 рр. очолював лабораторію, де вивчався вплив водню на метали. Здавалося, усе гаразд. Молодий учений досягає значних успіхів. Він – автор чотирьох винаходів, засвідчених Комітетом при Раді міністрів СРСР, – 1971, 1972, 1972, 1973, вносить і реєструє багато рацпропозицій. Під його керівництвом захищено три кандидатські дисертації, а сам інтенсивно працює над дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук, стає співзасновником та відповідальним секретарем наукового журналу “Фізико-хімічна механіка металів” (1965 – липень 1972), друкує понад 80 наукових праць, з них дві монографії. Успішно керує договірними і бюджетними всесоюзними темами, пов’язаними з інноваційними технологіями в СРСР.

Але в підрадянській Україні національно-свідомим людям добре довго не могло бути. Після приходу до влади сумнозвісного Володимира Щербицького і призначення на посаду секретаря з ідеології “ланцюгового пса по боротьбі з українським буржуазним націоналізмом” на правду скаженого Валентина Маланчука, повальних арештів по всій Україні у січні–лютому 1972 р. дійшло й до Романа Крип’якевича. Травневими вихідними того року його затримала міліція в Києві на 10 днів. Після допитів до Львова повернувся 22 травня. Далі – обшуки вдома, в лабораторії ФМІ, яку очолював, звільнення з роботи – за контакти з “дисидентами” Іваном Світличним, братами Михайлом і Богданом Горинями, В’ячеславом Чорноволом. Здавалося, що б мала мати його спеціальність до гуманітарної сфери і політичних поглядів творчої інтелігенції та для чого було

позбавляти перспективного вченого, інженера-механіка шматка хліба? Але брежнєвсько-сусловська камарилья зі своїми підручними в Україні такого допустити не могла².

Майже півроку новий дисидент шукав роботи, нарешті добрі люди взяли його керівником групи науково-технічної інформації (НТІ) Державного інституту проектування спеціального транспорту у Львові “Діпроспецавтотранс”, що містився при теперішній площі Євгена Петрушевича. Там він працював до вересня 1983 р. Далі була п’ятирічна праця (1978–1983) у відділі науково-технічної інформації заводу “Львівсільмаш” та в лабораторії Інституту “ЕКТІ-автотранс” (1983–1985), де працював керівником групи. Але й там спокійно жити не давали. Як згадував історик Ярослав Дашкевич, Романа викликав і допитував відомий погромник українського націоналізму кагебіст Гальський (писав пашквілі під псевдонімом Клим Дмитрук)³.

Вийшовши на пенсію в 1985 р. та закінчивши курси кочегарів, Р. Крип’якевич, як і багато його друзів-дисидентів, працював у котельнях “Львівкомуненерго” (1986–1989). Так було до травня 1989 р. – далі звільнився, бо йшов процес створення Львівської регіональної організації Народного руху України за перебудову (утворена 7 травня 1989 р.). Все це привело до того, що він фактично перетворився у професійного революціонера. Але про це згодом.

Узагалі котельні Львівтеплокомуненерго у 80-х роках ХХ ст. були дуже цікавими установами. Спеціальність “кочегар” сучасний читач-інтелігент сприймає як щось таке страшно, пов’язане з дровами і вугіллям, брудом. Насправді практично всі міські котельні були переведені на газове опалення, в основному обладнані тодішньою автоматикою. Людина-кочегар, яка заступала на зміну, мала час до часу перевіряти температурні показники, додавати чи зменшувати подання газу. Службове приміщення, де мав робоче місце кочегар, мало столик, стільці, телефон, навіть тапчан для перепочинку, а сам кочегар – багато часу. На цих посадах працювало багато противників більшовицького режиму, які повернулися з в’язниць і заслання, в організації працювало багато львівських інтелігентів із вченими ступенями, кращих людей нашого міста. Тому й цінували вони свою працю, от лише зарплатня там була мізерна та й то лише сезонова!

Ось як про цей період його життя згадує відома просвітянка, краєзнавець Адріяна (з Білинських) Огорчак: “Він абсолютно однаково поведився в своєму кабінеті керівника відділу наукового інституту та в маленькій “каптерці” котельні, яку із властивим йому гумором називав ЦК (центральна котельня). Кого тільки можна було зустріти в тій ЦК з інтелігентного і дисидентського Львова, за філіжанкою кави, яку майстерно приготував для своїх гостей господар ЦК. Тут можна було позичити почитати Чорноволовий “Вісник”, або дістати в подарунок саморобну збірочку Стуса, надруковану на машинці Романом Крип’якевичем і ним же зішиту в мистецьки оформленій обгортці. Прагнув волі України, йшов до неї. Незалежність зустрів у праці й боротьбі”⁴.

Коли все було гаразд, Роман Іванович дарма часу не гаяв. Він перекладав з чужих мов технічну документацію, готував до друку (на майбутнє!) праці батька – академіка Івана Крип'якевича, став хранителем і упорядником унікального родинного архіву. Ось як проходила праця, допоки настав слухний час. А тепер мушу перейти до власних спогадів.

* * *

З Романом Крип'якевичем мене познайомив Ярослав Ісаєвич ще до мого переходу з господарської на наукову роботу в Інститут суспільних наук (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) приблизно 1986 р. Відтоді ми стали близькими приятелями, я часто спілкувався з ним телефонічно, бував у його помешканні при теперішній вулиці Є. Коновальця. Роман як справжній львів'янин достеменно знав рідне місто, був людиною енциклопедичних знань, справжнім охоронцем спадщини свого батька. У нього я придбав потрібну для наукової праці, доволі об'єктивну, як на радянське видання, “Советскую историческую энциклопедию” в 16 томах (Москва, 1961–1976), яка належала колись його батькові. Вже пізніше, у 1990–1995 рр., ми активно співпрацювали з ним у експертній комісії з питань впорядкування назв вулиць і площ міста Львова. У багатьох назвах сучасних вулиць і площ Львова є велика частка його розуму і душі. Але про це – далі.

Під час наших розмов, кінця 80-х років, які відбувалися за участю Ярослава Ісаєвича в тодішньому Інституті суспільних наук – Р. Крип'якевич був частим гостем в цьому закладі, засновником і довголітнім директором якого був його батько, а Я. Ісаєвич – одним з його найближчих друзів, ми по справжньому подружили. На той час Я. Ісаєвич і Р. Крип'якевич уже працювали над перевиданням монографії І. Крип'якевича “Богдан Хмельницький”. Ми вирішили також видати унікальний і неповторний путівник “Історичні проходи по Львові”, перше видання якого вийшло у видавництві “Просвіта” 1932 р.

Поділили свої обов'язки так: Я. Ісаєвич пише вступну статтю, я готую до друку текст і коментарі, Р. Крип'якевич добирає ілюстративний матеріал. Оскільки виданнями краєзнавчої літератури займалося видавництво “Каменяр”, ми, написавши обґрунтування важливості цієї книжки, вирушили на переговори до головного редактора видавництва Катерини Зозуляк. Очевидно, що Р. Крип'якевич приніс зі собою і перше видання книги, щоб керівники видавництва знали, що ж ми збираємося видавати.

Домовилися зустрітися через місяць. І ось ця зустріч. Пані К. Зозуляк, якій справді сподобалася книжка, однак, виглядала досить стурбовано.

Приступили до обговорення нашого проєкту. І тоді К. Зозуляк висловила сумнів – а що робити з описом Листопадових подій 1918 р. у Львові, фактом вивішення над ратушею синьо-жовтого прапора 1 листопада 1918 р. тощо. Такі речі цензура, звичайно, не пропустить. Національну символіку тоді, у 1988 р., на

офіційному рівні таврували як націоналістичну. Але усі ми водночас розуміли поступ національного відродження. Пригадую, що ми з Я. Ісаєвичем кинули тоді пророчий жарг: “Не переживайте, Катерино Григорівно, допоки книжку підготуємо до друку, то все буде гаразд”. Ми були романтики-оптимісти, хоч силу радянської влади всі добре розуміли. Але на цей раз наш оптимізм виявився реалістичним.

За тодішніми правилами планової економіки, книжку до друку готували практично три роки – її мали включити до річного видавничого плану видавництва, а оскільки на 1989 р. такий план вже складено, мова могла йти про вихід у світ у 1990 або 1991 р.

Урешті, роботи і для нас було багато. Текст видання 1932 р. був складний, потребував скрупульозного текстологічного опрацювання. Нариси, чи цикл статей, котрі друкувалися в 1930–1931 рр. у журналі “Життя і Знання”, автор згрупував у книжку, при тому допустив окремі повтори. У тексті зустрічалися слова, згадувалися особи, які є маловідомі сучасному читачеві й тому потрібно було зробити значний науковий коментар. З усіма текстологічними проблемами я радився з Я. Ісаєвичем, Р. Крип’якевичем, Ф. Стеблієм, а щодо коментарів консультувався з відомим знавцем Львова Володимиром Вуйциком. Р. Крип’якевич завдав собі багато клопоту, бо взявся сам проілюструвати “Історичні проходи по Львові”. Це виявилось справою нелегкою – він багато працював в історичному музеї, архівах, вишукував для книжки унікальні фотографії. До праці над ілюструванням Р. Крип’якевич залучив свого приятеля, відомого львівського фотографа Володимира Ольхом’яка. Це була складна і відповідальна робота, з якою Р. Крип’якевич справився успішно. За документами видавництва “Каменярь” рукопис книжки здано на складання 19 вересня 1990 р., а підписано до друку 27 лютого 1991 р. Сталося так, що цензурних пут з початком 1991 р. вже практично не існувало, хоча ще рік назад ситуація була іншою. Тому книжка побачила світ у такому вигляді, як ми задумали, оригінальному форматі, у доброму поліграфічному виконанні. Надрукували книжку накладом у 30 тис. примірників, вона швидко розійшлася в світ, і сьогодні є фактично раритетним і недешевим виданням.

Після виходу книжки у світ Р. Крип’якевич дуже шкодував, що нам не вдалося подати хоч кілька історичних мап Львова – в домашній книгозбірні в нього збереглися старі плани міста часу написання його батьком “Історичних проходів...” Це, а також особовий та географічний покажчики, планувалося включити до третього видання книжки. І це сталося! Хоч Романа вже не було на цьому світі, Олександра Крип’якевич, дізнавшись від мене, що власник видавництва “Апріорі” Юрій Николишин хоче зробити нове перевидання цієї вічної для Львова і львів’ян книжки, розшукала в домашньому архіві вказівник вулиць та географічний покажчик (укладач Р. Крип’якевич), а також передвоєнний україномовний “Плян міста Львова” і таке оновлене, третє за рахунком, видання побачило світло денне⁵.

Уже в час, коли готувалися “Історичні проходи по Львові”, розпочався справжній бум на історичну літературу. Видані в радянський час підручники і популярні книжки з історії України були заідеологізовані, фальшували історичні факти, паплюжили діячів української історії, які не йшли у руслі московської політики. А старі видання були практично недоступні сучасному читачеві.

На Заході одним з оригінальних курсів була книжка І. Крип’якевича “Історія України”, перше видання якої під псевдонімом Іван Холмський побачило світ у Мюнхені 1949 р. заходами еміграційного Наукового Товариства імені Шевченка і було повторене в Нью-Йорку 1971 р. Цю книжку серед інших я привіз після відвідин родини в Канаді 1989 р. Порадившись з Романом Крип’якевичем та його близьким товаришем, відомим істориком Ярославом Дашкевичем, ми вирішили запропонувати видання книжки за українським текстом видавництву “Світ” при Львівському університеті імені Івана Франка. Директор видавництва Ігор Мельник, до якого ми прийшли з пропозицією десь наприкінці 1989 р., радо її сприйняв. Домовилися, що я готуватиму текст, коментарі, а Я. Дашкевич писатиме вступну статтю.

І розпочалася цікава праця – Я. Дашкевич дослідив, що рукопис цього курсу історії України І. Крип’якевич закінчив у 1938 р., після чого машинопис праці мандрував різними невідомими шляхами і побачив світ без згоди автора. Тепер, принаймні, ми мали згоду його сина і власника авторських прав батька, Романа Крип’якевича. Вступна стаття Я. Дашкевича вийшла ґрунтовною, автор не тільки подав доволі детальну біографію свого вчителя, але охарактеризував усі відомі курси історії України, які вийшли з-під пера вченого – від “Малої історії України” до участі у фундаментальних проєктах Івана Тиктора – “Велика історія України” (Львів, 1935), “Історія українського війська” (Львів, 1936), “Історія української культури” (Львів, 1937), “Всесвітня історія” (Львів, 1938–1939, видання не закінчено), інших тогочасних виданнях.

Я ж розпочав працю над коментарем, навіть не уявляючи собі, якого обсягу він вийде. Справа в тім, що на кінець 1989 р. “Енциклопедія Українознавства” була практично недоступна навіть для вузького кола читачів. А трактування, що їх давали “УРЕ” чи “Радянська Енциклопедія Історії України” щодо тих чи інших подій та історичних осіб, не витримували критики через свою заідеологізованість. Розуміючи, що книжка матиме популярність, я вирішив зробити коментар у вигляді енциклопедичного довідника для курсу історії України. Далі мали йти хронологічні переліки правління великих київських князів (за Л. Махновцем), галицьких і галицько-волинських князів (за М. Грушевським), князів Великого князівства Литовського (за Н. Полонською-Василенко), митрополитів (за А. Поппе та Н. Полонською-Василенко), українських гетьманів (за М. Грушевським). Вирішив подати коротку бібліографію до історії України, яка мала складатися, оскільки видання популярне, з двох частин: наукова література та українська художня історична література.

Ця друга частина бібліографії, до укладання якої я залучив відомого бібліографа, покійного доцента тодішнього Українського поліграфічного інституту імени І. Федорова Мирослава Бутрина, мала на меті показати значну кількість української історичної літератури, багато творів якої більшовицький режим замовчував.

Вважав за необхідне також подати коротку хронологію історії України до 1914 р. – до цього часу написана книжка І. Крип'якевича – генеалогічні та синхроністичні таблиці князів та митрополитів (за Н. Полонською-Василенко, уклад С. Ленкавський, а уточнення я хотів зробити за Л. Махновцем). Окрім того, накінець вирішено подати карти, які І. Крип'якевич підготував для “Української Загальної Енциклопедії” (Львів, 1930–1935). Ці карти до нашого видання готувала Марія Вавричин. І, звичайно, готувалися також іменний та географічний покажчики.

Часу для підготовки коментарів практично не було – видавництво було зацікавлене у якнайшвидшому виданні книжки. Справу поставили так, що я навіть не мав змоги читати машинопис після передруку свого рукопису. Читав мої машинописи, які друкували тут, у видавництві, редактор Мирон Парцей. З ним я домовився, що він абсолютно не втручається в текст коментарів, а тільки робить мовні виправлення. Отже, навіть не бачачи кінцевого результату – справа була поставлена практично на конвеєр – я передавав рукописи до видавництва, а вони зразу після легкої мовної редакції М. Парцея зразу йшли на дільницю фотонабору фабрики “Атлас”, що містилася в будинку при вул. Пекарській, 11, там, де поруч мешкає наш письменник і громадський діяч Роман Іваничук. У цілому при обсязі книжки 40 обліково-видавничих аркушів, коментар склав приблизно половину, майже 20 аркушів.

Уперше побачив свої коментарі в цілості тільки виведеними на друкарські плівки. Оскільки я знайшов на окремих з них друкарські помилки і неточності, то впросив керівника дільниці фотонабору Володимира Яхимовича, що буду приходити у другу зміну і вичитувати їх. Де знаходив помилки, доводилося плівку переробляти. І я вдячний працівникам “Атласу”, зокрема В. Яхимовичу, що вони пішли на ці виправлення, бо інакше у книжці було би дуже багато неприємних друкарських “чортків”, хоч вони і не оминули нашого першого видання. Так я ходив щодня зо два тижні. І чим уважніше читав коментарі, тим більше мене охоплював страх: швидше, швидше, ану ж хтось цю книжку “заріже”, бо вона виходила далеко за межі допустимої навіть в умовах “перебудови” т. зв. “горбачовської демократії” чи то пак – “гласности”. Не знаю, хто з цензорів стояв тоді за шифром БГ 00246, але чи вже цензура нічого не важила, чи це була людина, яка закрила очі на мої відверто антирадянські коментарі, наш задум закінчився успішно.

Замовлення № 513-0 на видання цієї книжки через видавництво “Світ” (наклад 10 тис. прим.) було відкрито 12 квітня 1990 р. Цю дату, віднайдену у книзі замовлень фабрики, листом № 017 від 17.08.2000 р. сповістив мені вже новий

директор “Атласу” Вадим Ничка. Сама книжка, якщо вірити вихідним даним, була підписана до друку 25 травня 1990 р. Отже, на початку червня ми побачили своє дитя – пам’ятаю Роман Крип’якевич був дуже щасливий, його обличчя просто випромінювало радість. А № 5 часопису “Дзвін” (травень 1990) розпочав друкувати “Історію України” І. Крип’якевича в журнальному варіанті за машинописом, який був виправлений рукою автора, а в роки репресій щодо синів зберігався в Я. Ісаєвича.

Книжка вийшла в серії “Пам’ятки історичної думки України”, головою редакційної колегії був патріарх історичної науки в Україні Федір Шевченко. Він значився поруч зі мною відповідальним редактором книжки. Не впевнений, що він бачив її рукопис чи верстку, в розмові з ним, вже незадовго до його смерті, я так і не отримав від нього однозначної відповіді щодо цього, але мені було і є дуже приємно, що наші прізвища на цій книжці надруковані поруч.

І ще одна деталь. Ілюстрації для книжки готував штатний художник видавництва Олег Козак. Але портрети діячів української історії не оригінальні, оскільки за основу взято праці, якщо не помиляюся, художника М. Фартуха.

Але ще не встигли висохнути фарби на замовленні видавництва “Світ” – книжку, попри ціну 10 крб., буквально розхапували з прилавоків книгарень – як 18 червня 1990 р., не укладаючи ні з Р. Крип’якевичем, ні зі мною ніяких угод, тодішній директор друкарні “Атлас” Богдан Федоришин відкриває сам у себе – замовлення № 734-0 на наклад книжки у 200 тис примірників. Не тямлю, як на таке міг погодитися керівник видавництва “Світ”, котре готувало книжку до друку і мало на неї видавничі права. А щоб ми з Р. Крип’якевичем не піднімали зайвого галасу, Б. Федоришин дав нам безкоштовно по кілька десятків примірників книжки, здається, по сотні, які ми, звичайно, роздаровували друзям.

Важко сказати, чи цими 200 тисячами примірників обмежилась книжкова фабрика “Атлас”, якесь десяте почуття каже мені, що її надрукували значно більше, може – мільйон примірників, але сьогодні це ні довести, ні спростувати неможливо. Для дослідників української книжки буде цікавий і такий факт: перший і більша частина другого накладу вийшла у світ у голубому ледерині зі золотим тисненням, а коли його не вистачило – обкладинку зробили з майже чорного палітурного матеріалу.

На обидвох накладах на звороті титульної сторінки значиться напис: “Спонсор видання – Львівська книжкова фабрика “Атлас”. До речі, слово “спонсор” саме тоді активно почало вламуватися до словника нашої мови. Чи не тут розгадка історії з оцими двома (?) накладами? Видавництво не мало паперу, а друкарі цим скористалися і прибрали собі право на додатковий наклад, знехтувавши правами родини Крип’якевича, автора вступної статті і упорядника. Та хай їм Бог за це буде суддею.

Невдовзі після того, як книжка побачила світ, зі мною зустрілися родина художників – Володимир та Людмила Лобода – і запропонували оригінальний цикл ілюстрацій до історії України, автором яких була Людмила, відомий у Львові

графік. Після переговорів з керівництвом видавництва “Світ” вирішили готувати друге видання книжки. Я взяв на себе обов’язок скласти перелік осіб, портретами яких би мали проілюструвати нове видання “Історії України”. Не усіх їх мала на той час у своєму доробку Л. Лобода і частину, після остаточного узгодження, треба було ще створити. Список вийшов приблизно в 50 позицій – від князя Олега до митрополита Андрея Шептицького. До речі, у першому нашому виданні ілюстрування книжки закінчили портретами М. Залізняка та І. Гонти.

Але книжка має свій обсяг (обумовлений низкою причин), тому в кінцевому результаті Л. Лобода зробила 40 гравюр, котрі й потрапили на сторінки другого видання. З цими ілюстраціями, виконаними в притаманній їй манері модернізму, книжка отримала вельми цікаве художнє оформлення. І хоч портрети українських князів чисто творчі – надійної в більшості випадків іконографії нема, то діячі пізніших епох мають портретну подібність але, повторюю, у своєрідному виконанні.

На цей раз, книжку друкували на Головному підприємстві республіканського виробничого об’єднання “Поліграфкнига” у Києві, а готували до друку за участю кооперативу “Пошук”. І хоч її рукопис підписали до друку 30 січня 1991 р., побачила світ вона аж наступного, 1992 р. Наклад книжки – 50 тис. прим. За час підготовки до друку я вніс виправлення в коментарі, поправив помилки і неточності, особливо в хронологічних і синхроністичних таблицях. Отже, друге українське (а фактично четверте) окреме видання книжки І. Крип’якевича, є таки найкращим досі. Шкода тільки, що оригінальна обкладинка зі стилізованим Тризубом паперова і порівняно легко зношується.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. розпочало процес творення її Збройних Сил. Під керівництвом першого Міністра оборони України генерал-полковника Костянтина Морозова восени 1991 р. інтенсивно розроблялися правові документи з військових питань. Як повітря для України була потрібна книжка з історії українського війська – адже ж не на порожньому місці ми розпочали цю працю, військова традиція в Україні сягала давніх епох. Творити щось нове не було часу. Порадившись з Р. Крип’якевичем, вирішили запропонувати видавництву “Світ” проєкт двотомника: до першого тому (упорядник та автор коментарів Б. Якимович, автор вступної статті Я. Дашкевич) мала увійти українська військова історія до кінця Визвольних змагань 1917–1921 років: до другого – усе, що діялося пізніше, аж до наших днів. Упорядником другого тому мав бути Я. Дашкевич. Але тоді, восени 1991 р. (видавничий договір укладено 19 листопада 1991 р.) йшлося насамперед про перший том, а власне перевидання книжки “Історія українського війська”, яку друкував відомий галицький видавець Іван Тиктор окремими зошитами, починаючи від жовтня 1935 р., і закінчив її у вересні 1936 р. Наклад книжки – 12 тис. примірників, але до наших часів через відомі обставини дійшло хіба що кілька десятків примірників. Основним автором цієї книжки був І. Крип’якевич, йому належали дві перші частини – “Військо княжих часів” та “Запорізьке військо”. Про новітні

часи писали Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко. І. Крип'якевич був автором концепції і редактором цього видавничого проекту. Окрім тексту львівського видання 1936 р., ми вирішили дати доповнення з другого видання цієї книжки (Вінніпег, 1953), а саме “Козачі війни” і “Визвольні змагання” (автор – генерал М. Капустянський) та “Українська воєнна фльота 1919–1920 рр.” (автор С. Шрамченко).

Виникли дві серйозні проблеми – як підходити до тексту і якими мають бути коментарі. Порадившись з директором видавництва І. Мельником, вирішили друкувати текст фототипічним способом, а також подати наприкінці портрети найвизначніших військових діячів Визвольних змагань, укласти розширений іменний покажчик з біографічними довідками про усіх тих, кого згадано на сторінках книжки, укласти географічний покажчик та “Матеріали до бібліографії з історії Українського війська”.

Забігаючи наперед скажу, що з друком тексту фототипічним способом нічого не вийшло – оригінал книжки 1936 р. був непридатний для технічного виконання. І тоді, без відома укладача, керівництво видавництва “Світ” і головного підприємства республіканського виробничого об'єднання “Поліграфкнига” в останню хвилину вирішили перебрати текст книжки, не внівши ніяких мовних виправлень. Дуже шкода. Сталося так, що правопис залишився старий, а це утруднює читання книжки сучасним читачам, особливо з Наддніпрянщини.

Про те, на підставі яких джерел я готував коментар, сказано у моєму вступному слові “Від упорядника наукового апарату видання” (с. 593). Багато чого використано з коментарів до книжки І. Крип'якевича (Львів, 1990). Але укласти коментарі, не маючи комп'ютера, вручну, та ще й у стислий термін – сторінки покажчиків проставлялися вже тоді, коли була готова верстка книжки – воістину каторжна праця. Я щиро вдячний моїй родині – дружині Оксані, дочкам Дарії і Мирославі, які допомагали мені у праці над покажчиками, бо я сам ніяк не дав би з ними ради. Велика подяка також бібліографам академічної Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника Ларисі Головатій та Тетяні Кульчицькій, які уклали бібліографію, хоч й там не обійшлося без окремих неточностей. Урешті, це викликано великим дефіцитом часу на підготову книжки.

Як би там не було, восени 1992 р. українські вояки, які розпочали складати присягу на вірність Україні ще в січні того ж року, отримали великий том “Історії українського війська”, з професійною передмовою Я. Дашкевича. І в цьому була перемога усіх, хто мав до цього, 4-го, зміненого і доповненого видання безпосередній стосунок.

У час виходу книжки у світ я спільно з Мар'яном Демським уже інтенсивно працював над українською редакцією військових статутів та “Російсько-українським словником для військовиків”.

Про це я написав у публікації “На тлі подій: спомин про друга”⁶. Але саме робота над виданням спадщини І. Крип'якевича, зокрема його “Історії українського війська”, спричинила успіх у подальшій розробці сучасної

української військової термінології, яка ще й досі, на жаль, не повністю запроваджена у нашому війську.

Та історія з “Історією українського війська” продовжувалася. У зв’язку з реальним будівництвом української армії, закордонні українські громадські організації, зокрема Українська Інформаційна Служба в Лондоні з ініціативи, наскільки мені це відомо, ветерана-військовика, письменника і громадського діяча Святомира Фостуна, мого доброго приятеля і земляка з Івано-Франківщини, збрала значну суму коштів для спеціального, п’ятого видання книжки “Історія українського війська”. Це був подарунок Збройним силам України від українців Канади і Великобританії: книжка продажу не підлягала. Кошти на видання передано у видавництво Міністерства оборони “Варта” його директорові полковникові Володимирові Яковенку.

Планувалося видати три томи – третій мав охоплювати період від 1920 р. до наших днів. Але ця частина ще була не написана і звичайно, денного світла побачити не могла. Отже, зупинилися на передруці нашого 4-го видання 1992 р., правда – без нашого відома! Перший том, обсягом 384 стор. побачив світ 1994 р., а другий, обсягом 464 стор. – у 1995 р.

Ніякого договору на друк цього п’ятого за чергою видання не уклали ні з Р. Крип’якевичем, ні з Я. Дашкевичем, ні зі мною – просто взяли і передрукували книжку, практично не сказавши нікому. Іменний покажчик, де у виданні 1992 р. були поставлені сторінки, на яких згадано про українських військових діячів, передруковано як “Короткий біографічний довідник імен і прізвищ” – мене поставили перед фактом, що книжки виходять у світ як дарунок українським Збройним Силам, і я саме так сформулював для неї цю частину коментаря вже на стадії верстки. Правда, хочеться тут згадати добрим словом редакторів видання – письменника Олексія Дмитренка та нашу землячку зі Золочева Оксану Фірак, які дуже багато праці вклали, щоб видання зреалізувати.

Ці два томи “Історії українського війська” друкувалися у власній друкарні видавництва “Варта” і, за словами полковника В. Яковенка, мали наклад 100 тис. примірників. Чи так це, перевірити документально я не мав змоги.

У цей час у видавництві “Світ” готувався другий том “Історії українського війська (1917–1995)”, упорядником якого і автором вступної статті був Я. Дашкевич. Книжка побачила світло денне влітку 1996 р. і мала обсяг 840 с. Її наклад 10 тис. прим. Упорядник зробив усе можливе, щоб наблизитися до концепції І. Крип’якевича, яка була закладена у перевиданому 1992 р. першому томі видання, використав два нариси С. Росохи і Л. Шанковського, що стосувалися історії Карпатської Січі та Української Повстанської Армії і були опубліковані у вінніпезькому (1953) виданні, оновлений нарис Р. Колісника та М. Малецького про українське з’єднання – дивізію “Галичина” – в складі німецької армії та створення на її базі Української Національної Армії (1945). До написання нарису “Військове будівництво в Радянській Україні (1917–1980-ті роки)” Я. Дашкевич залучив відомих сьогодні київських істориків Людмилу та

Владислава Гриневичів. Я писав розділ про будівництво Збройних Сил незалежної України після 1991 р. Цей мій нарис у розширеному варіанті увійшов як частина до моєї популярної монографії “Збройні сили України: нарис історії”⁷. У вступній статті Я. Дашкевич ґрунтовно окреслив шляхи сучасних військово-історичних досліджень, вказав на теми, які не потрапили до цього тому. І хоч книжка прямого стосунку до І. Крип’якевича не мала, все ж вона стала продовженням справи, яку він започаткував у 30-х роках ХХ ст. А щодо її якості – то хай про нашу працю судять сторонні особи. У всякому разі Р. Крип’якевич, побачивши це ошатне, в оформленні Олега Козака і Евеліни Каменщик, велике обсягом видання, був дуже задоволений.

Завдяки перевиданням наукових і науково-популярних праць масовими накладками ім’я Івана Крип’якевича по-новому засяяло на небокраї української культури. Але небагато людей в сучасній Україні знали І. Крип’якевича як автора художніх і белетризованих популярних праць на історичну тему, які виходили у 30-х роках у різних львівських видавництвах під псевдонімом Іван Петренко та І. П. Горишівський.

Маючи особисті контакти з директором київського видавництва “Веселка” письменником Яремою Гояном, моїм земляком з Покуття, я запропонував йому видати збірку художніх творів І. Крип’якевича, на що він радо погодився. Якраз вийшла в світ “Історія українського війська” і я мав змогу приступити до здійснення такого видання. З Романом Крип’якевичем ми обговорили зміст книжки і вирішили готувати до друку такі твори його батька: “Пригоди Юрка Козака” (1934), “Спільними силами” (1934), “Малі козаки” (1912) “Під прапори Хмельницького” (1933), “Бурсаки” (1936), а також “Коротку історію України: Для початкових шкіл та 1-ої класи гімназій”, яку вперше видало видавництво “Вернигора” 1918 р. – і, як там зазначено, “у другому році відбудування Української держави”. Р. Крип’якевич зі своєї книгозбірні дав мені частину видань цих творів. Я розпочав їх текстологічно опрацьовувати, готувати коментарі – книжка призначалася для середнього та старшого шкільного віку, а він мав написати передмову.

Ілюструвати книжку видавництво пропонувало художникові Олексієві Штанку, а її редактором була молода, але досвідчена як фахівець випускниця Київського університету ім. Т. Г. Шевченка з батьківщини Кирила Осьмака першого Президента Української Головної Визвольної Ради, народжена в с. Михайлики Шишацького району Полтавщини Антоніна Антонець. Пригадую, що саме п. Антоніна запропонувала назвати збірник “Було колись в Україні”, а також додати “Словничок малозрозумілих слів”.

Р. Крип’якевич як завжди, був дуже обтяжений різними справами і через те затягував з написанням передмови до книжки. Коли він її подав до видавництва – а передмова під назвою “Іван Крип’якевич – популяризатор історії”, – вийшла справді тепла і цікава, син дуже точно сформулював завдання, яке ставив перед собою батько, видатний історик, приступаючи писати белетристичні історичні

твори для молоді – вона мала все ж один недолік. У передмові було дуже мало біографічних даних про автора, а чи багато дітей в Україні знали, хто такий Іван Крип'якевич? Під час остаточного погодження до друку верстки, ми з А. Антоненць підійшли до заступника головного редактора видавництва Олесь Шевченка і запропонували додати післямову з біографією І. Крип'якевича. Вислуховуючи наші аргументи, він спитав, чи така післямова готова. Очевидно, що її не було. Тоді я, тут же, у видавництві, маючи зі собою деякі матеріали до життєпису історика, написав від руки післямову і поїхав до Львова. Машинопис робили без мене у видавництві, верстки післямови я вже не бачив, тому на с. 330 книжки трапилася дуже прикра помилка – замість відомого галицького містечка Жовква, де професор викладав після звільнення його з роботи у Львівській гімназії на догоду польським шовіністам, надруковано м. “Понива” – так відчитала редактор мій рукопис. Збірник “Було колись в Україні” обсягом понад 20 друкованих аркушів побачив світ на початку 1994 р. в серії “Золоті ворота”. Видання мало оригінальний формат, гарні графічні ілюстрації, заставки, чи точніше, шмуцтитули – проміжні титульні аркуші до кожного твору. На мій погляд, ілюстрації О. Штанка до цієї книжки дуже вдалі, відповідно дібрана і гарнітура шрифту. Порівняно великий наклад – 30 тис. примірників, дозволив розійтися їй в усі кінці України. Можливо, я видамся суб'єктивним, але це справді одне з кращих видань нашого славного дитячого видавництва, котре, на жаль, сьогодні перебуває в економічній скруті і не може робити ту справу, на яку здатне – видавати добру книжку для дошкільнят і молоді шкільного віку. Врешті, більшість наших видавництв, які сьогодні не скочуються до видання бульварної літератури, ледь животіють. Українську книжку роблять неконкурентноздатною високі податки, а особливо вартість паперу, що зумовлює їх високу собівартість, і загальне зубожіння населення та зруйнованість книготоргівельної мережі.

Я в деталях описав відомі часом тільки мені факти про те, як готувалися до друку книжки І. Крип'якевича, до котрих я мав причетність як упорядник, яку роль відіграв у цьому процесі його син Роман. Але, крім згаданих, на початку 90-х років побачили світ і інші перевидання праць І. Крип'якевича, що їх готували до друку інші науковці. Однією з перших стала монографія “Богдан Хмельницький”, над якою працювали тоді Я. Ісаєвич, Р. Крип'якевич та І. Бутич. Перше видання цієї монографії під невсипущим оком радянської цензури з'явилося 1954 р., мало низку редакційних ін'єктур, кон'юктурні додатки. За свідченнями Я. Дашкевича, коли сигнальний примірник книжки поклали авторові передмови на стіл в директорському кабінеті Інституту суспільних наук, він навіть не відкрив його – таким був гіркий біль за його пошматовану працю⁸ (Текст другого видання монографії (Львів, в-во “Світ”, 1990, 408 с.) підготував І. Бутич. Він звірив текст з авторським оригіналом, відновив низку місць, викреслених під час редагування, усунув кон'юктурні додатки. Довідковий і бібліографічний матеріал перевірила і доповнила за авторськими оригіналами Марта Боянівська, передмову написав Я. Ісаєвич. Але це, одне з перших перевидань, готувалося ще 1988 р., в умовах

цензури, тому авторський текст не був відновлений повністю, про що дуже шкодував Р. Крип'якевич. Хоч монографія “Богдан Хмельницький” і “Історія України” вийшли практично в один час, з огляду на повноту авторського тексту це були по суті різні видання.

В історичній бібліотеці “Поступу” ч. 1 у Львові у 1990 р. накладом 25 тис. примірників вийшла мініатюрна “Мала історія України” (40 с.). Готував до друку цей найстисліший варіант нашої історії пера І. Крип'якевича Ярослав Грицак. Видавцями стали Львівське обласне відділення фонду культури та Львівська асоціація молодих істориків. Перед тим було розмножене невеликим накладом ксероксне видання цієї книжки в оформленні Юрія Коха.

У 1991 р. Львівське видавництво “Фенікс” видало “Історію України”, книжку невеликого формату, яку І. Крип'якевич написав у співавторстві з М. Терлецьким, П. Ісаєвим та М. Дольницьким, що була призначена для якнайширшого кола читачів. У той час окремі уривки з праць І. Крип'якевича передрукували навіть газети, а один варіант його “Історії України” окремою книжкою вийшов у м. Павлограді на Придніпров'ї – на жаль її примірника у Львові я не знайшов.

Ще два передруки текстових видань, які готував до друку І. Крип'якевич, у 1994–1995 рр., здійснило видавництво “Либідь”. З ініціативи та сприяння Ради Оборони і Допомоги Україні Українського Конгресового Комітету Америки передруковано “Історію української культури”, співавторами якої разом з І. Крип'якевичем були Володимир Радзикович, Микола Голубець, Степан Чарнецький та Василь Барвінський. Книжка обсягом 652 сторінки побачила світ пізньої осені 1994 р., має в тексті чотири блоки (по 1 друкованому аркушу) чорно-білих ілюстрацій, обкладинку з припресованою плівкою. На першій сторінці оправи зображено картину Ф. Гуменюка “Україна” (1978), на четвертій – екскурсія костюма до вистави “Маски” на музику Ф. Шопена, автором якого є В. Міллер (1919). Окрім малої анотації це видання не має ні передмови, ні коментарів. Наскільки мені розповідав Р. Крип'якевич, до його народження він практично ніякого стосунку не мав.

А ось перевидання “Всесвітньої історії” не обійшлося без допомоги Романа Крип'якевича. Якщо три перших томи Тикторової “Історичної бібліотеки”: “Велика історія України”, “Історія українського війська”, “Історія української культури” були видані повністю у 30-х роках і в 50–60-х роках перевидані на Заході, то видання “Всесвітньої історії” ні видавець, ні автор закінчити не зуміли. У серпні 1939 р. побачив світ 20-й зшиток праці, якої І. Крип'якевич, до речі, був одноособовим автором, а наступний з'явитися не встиг. Настав “золотий вересень”, який приніс радянську владу. Видавець І. Тиктор змушений був втікати на захід, концерн “Українська Преса” конфіскували, архіви знищили, а на запасах паперу почали друкувати газету “Вільна Україна” – про це моя стаття “Видавець Іван Тиктор: життєвий шлях і громадська діяльність”⁹. Але частину двох ненадрукованих аркушів Р. Крип'якевич розшукав в архіві батька.

На пропозицію видавництва “Либідь” – переговори з ним вела головний редактор Світлана Головка – Р. Крип’якевич підготував копії 20 опублікованих зшитків, розшукані в архіві батька продовження, але один зшиток, який мав би мати сторінки оригіналу 961–964, таки втрачено. Отже, з допомогою Р. Крип’якевича віднайдено і опубліковано розділ 13 третьої книги (с. 229–280) та незакінчену чернетку передмови автора до свого видання (с. 284–285). Відредагувала увесь матеріал перед переданням до видавництва “Либідь” Катерина Зозуляк.

Ця остання велика праця зі спадщини І. Крип’якевича побачила світ наприкінці року, складалася з трьох книг і мала такі обсяги:

Крип’якевич І. Всесвітня історія: У 3 кн. – Київ: Либідь, 1995.

Кн. 1. – 464 с.: іл. (Стародавній схід. Еллада, Рим).

Кн. 2. – 424 с.: іл. (Середні віки. Нові часи).

Кн. 3. – 288 с.: іл. (Найновіші часи).

Для художнього оформлення взято обкладинку оригіналу, причому використано її ще як контртитул кожної книги. Шкода дуже, що надруковано видання на дуже неякісному газетному папері.

Для мене особисто дуже цінний є автограф, який залишив мені Роман Крип’якевич, даруючи комплект “Всесвітньої історії”:

Вельмишановному і дорогому Богданові Якимовичу, борцеві за історичну пам’ять і національну гордість (причому – з успіхом!) – з побажанням дальших, великих і постійних звершень.

4.5.1996. Р. Крип’якевич.

Звичайно, як людина інтелігентна, він переоцінював мої заслуги.

Пізніше в Інституті українознавства ім. І. Крип’якевича за редакцією Я. Ісаєвича та ілюстраціями В. Петегірича здійснено друге видання монографії І. Крип’якевича “Галицько-Волинське князівство” (Львів, 1999, 219 с.). Як відомо, ця книжка вперше з величезними труднощами побачила світ у видавництві “Наукова думка” (Київ, 1984). А видавали її тоді понад десять років – про це детально йдеться у передмові Я. Ісаєвича до видання 1999 р. Шкода тільки, що наклад книги всього 1000 примірників.

* * *

Горбачовська “перестройка” дала можливість розпочати кроки з демократизації більшовицької імперії. Роман Крип’якевич влився в ряди організаторів непідвладних режимові громадських структур. Він був серед тих, хто створювали Товариство української мови ім. Тараса Шевченка, відновлювали діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, яке було зліквідоване 1940 р. і де активно працював його славетний батько.

Усе ж, чи не найбільше зусиль доклав Р. Крип’якевич до створення Народного Руху України, проти становлення якого ополчилася вся комуністична рать. Роман з дружиною Олександрою (із відомого в Галичині роду Цегельських) бували

практично на всіх напівлегальних засіданнях Оргкомітету з підготовки Львівської установчої конференції. Вони добре розуміли, що саме Рух стане силою, яка зможе розвалити систему.

Як дружно працювала вся українська інтелігенція Львова, коли готувалася установча конференція Руху. Оргкомітет, який очолював Всеволод Іськів, містився в стінах Інституту суспільних наук АН УРСР, інституті, біля народження і довголітнім керівником якого був академік Іван Петрович Крип'якевич. Роман з Олександром (яку ми всі називали Лесею), були практично на всіх зборах Оргкомітету, що проходили в напівлегальному режимі. Готувалися безліч різних звернень, частина яких адресувалася ЦК КПРС. Добре розуміючи, що в часи панування в Україні команди В. Щербицького поштові надсилання контролювали органи КГБ, ми відправляли ці звернення кур'єрами. Так от, головним кур'єром був саме Роман Крип'якевич. І хоч йому було на той час понад 60 років, та й здоров'я мав далеко не відмінне, він, як солдат, був невідмовний. Скільки разів він літав у 1988–1989 роках до Москви – порахувати важко!

Нарешті 7 травня 1989 р. в режимі повного втаємничення для “розслаблених” тоді кагебістів у Львівському будинку архітектора – Порохова вежа відбулася установча конференція Руху (за організацію приміщення відповідав в цілком таємному режимі тоді автор цих рядків, до того ж будучи головою мандатної комісії – без мого дозволу жодна людина не мала права втрапити до зали)¹⁰. Роман і Леся Крип'якевичі розпочали активну працю в комісіях тоді Регіональної організації НРУ за Перебудову. Роман взяв на себе господарське забезпечення організації. Ми розпочали видавати друкований орган нашої рухівської організації – газету “Віче”. Оригінал-макети ночами готували на приватних помешканнях, а потім кур'єри на приватних автомобілях відвозили їх до Литви, де друзі-литовці з “Саюдіса” друкували наклад, який складав десять і більше тисяч примірників. Роман був не лише серед організаторів цієї справи, а й брав активну участь як радник редколегії – працювали там Володимир Парубій, Марта Сенів, Любомир Сенік, Ганна Войтів, Ольга Кровицька, Всеволод Іськів, автор цих рядків – і був активним дописувачем. Узагалі історія “Віче” – одна з найяскравіших сторінок нашої діяльності напередодні проголошення незалежності України. Багато статей підписано псевдонімами і майбутні дослідники матимуть багато праці, щоб з'ясувати справжні прізвища авторів¹¹.

Як відомо, Львівська організація НРУ за Перебудову, що виникла всупереч протидії місцевої влади (перший голова проф. Орест Влох) стала стимулом для швидкої підготовки установчого з'їзду НРУ, що став справжнім могильником чинного тоді в Україні режиму. В днях 7–9 вересня 1989 р. в Актівій залі Київського політехнічного інституту відбулася ця вікопомна подія. Львівщину репрезентувала делегація в складі 194 осіб, серед яких Роман і Олександра Крип'якевичі¹².

Роман Крип'якевич докладно зусил і до знаменитих виборів до місцевих Рад та Верховної Ради України 1990 р., коли чинний режим в західноукраїнських областях потерпів повну поразку. Однак балотуватися в депутати відмовився – мав інші серйозні плани, які реалізувати міг хіба він.

У той час, наприкінці 80-х років ХХ ст. велася жорстка боротьба за вихід з катакомб Української Греко-Католицької Церкви. Рух мирян очолив давній друг Романа Іван Гель. Треба сказати, що в особі Романа Крип'якевича керівник руху мирян І.Гель мав прекрасного інтелектуального консультанта. Очевидно, що родина Крип'якевичів брала активну участь у всіх процесах відродження УГКЦ, а невдовзі старша дочка Романа і Лесі, Іванка (названа на честь Дідуся) вийшла заміж за молодого богослова, українця з Бельгії, майбутнього священника і першого ректора Української Богословської Академії (тепер Український Католицький Університет у Львові) Михайла Димида і сьогодні виховує п'ятеро нащадків славетних родів Крип'якевичів і Цегельських – Климентію, Артемія, Магдалину, Дмитра та Емілію. Принагідно скажу: й друга дочка Романа і Лесі – Богданка – не підвела родину. Вийшовши заміж за вченого-мистецтвознавця Олега Руденка виховує трьох синів – Климентія, Ігнатія та Юліяна.

У квітні 1991 р. наш Ювіляр виступав на конференції в Авсбургу (ФРН) з доповіддю “Національність, віра, людська гідність” про відродження Церкви в Україні, яка мала великий резонанс в українському світі.

Після проголошення незалежності України Роман Крип'якевич в 1991 р. брав участь у налагодженні зв'язків українських громадських організацій і товариств, державних установ з Польщею та Німеччиною, був учасником багатьох міжнародних форумів та конференцій, з-під його пера вийшла низка статей на актуальні теми національного відродження та державотворчих процесів. Особливі зусилля прикладав до відновлення церковних структур, брав участь, виступав з промовами на екуменічних форумах, церковних конгресах. Після відродження у Львові Богословської Академії, чим займався його зять о. Михайло Димид, викладав риторику та етику і в Академії, і в Духовній семінарії св. Духа.

Згідно з Постановою Президії АН України від 17 червня 1992 р. утворено Українсько-австрійський науковий центр при Західному науковому центрі АН України, затверджено статут, керівником призначено кандидата технічних наук, старшого наукового співробітника Романа Крип'якевича. За період 1992–1995 рр. Центр здійснював координацію наукових досліджень з історії відносин України та Австрії в галузі культури, науки, мистецтва, літератури, громадського життя, політики, економіки. Центр налагодив ділові стосунки австрійських та українських університетів, установ, дослідних інститутів та наукових закладів.

Ось головні досягнення Центру, яким керував Роман Крип'якевич:

- видання “Інформаційного бюлетня” (українською та німецькою мовами);
- організація лекцій, семінарів, симпозіумів, конференцій, колоквиумів;
- підтримка спільних українсько-австрійських проєктів;

- сприяння у відкритті австрійських бібліотек у Києві, Львові, Чернівцях;
- допомога молодим науковцям в одержанні стипендій Федерального Міністерства науки та досліджень для дослідницької роботи;
- сприяння перекладам та публікаціям з німецької мови;
- запрошення викладачів австрійських університетів для проведення навчальних курсів та семестрів;
- організація підвищення кваліфікації наукових працівників України шляхом стажування в Австрії (Міжнародна літня школа “Європейська інтеграція”, Альпбах, 1992).

І публікації про цю складну і серйозну роботу в засобах масової інформації в Австрії й Україні. До речі, повна бібліографія друкованих справ і з галузі фізики та механіки, і з галузі краєзнавчо-історичних розвідок Романа Івановича чекає на свого укладача.

За заслуги в налагодженні співпраці з Австрією 4 вересня 1997 р. Р. Крип'якевич призначений Почесним віце-консулом Республіки Австрії на Львівщину, Івано-Франківщину, Тернопільщину, Волинь і Закарпаття – Почесним консулом був його щирий і багатолітній товариш, генеральний директор підприємства “Галичфарм” Роман Беряк. Ювіляр постійно дописував до багатьох журналів і газет, в тому й чужоземних, на теми історичні, політичні, краєзнавчі, історії церкви, геральдики тощо.

Та чи не найяскравішою сторінкою в наших стосунках з Ювіляром є праця в Експертній комісії з перейменувань вулиць і площ Львова, утвореною першою демократичною Міською Радою Львова.

Обличчя кожного міста визначають його будинки, вулиці, парки і сквери, а національна приналежність, загальна культура закладена в архітектурі, в назвах вулиць і скверів, у культурі спілкування мешканців, у мові, якою вони спілкуються. І якщо в радянські часи змінити щось у центральній частині було важко – архітектурні виродки-почвари будували на околицях, то мікротопонімію вулиць Львова спаскудили особи, які не лише не мали ніякогісінького стосунку до нашого міста, а багато з них ще й були ворогами українського народу. Перші спроби надати вулицям Львова українського обличчя розпочато з ініціативи тодішнього голови виконкому міської Ради першого демократичного скликання Богдана Котика в червні 1989 р. Тоді, якимось дуже обережно, перейменували вулицю Павлика Морозова на Леся Курбаса – про аморальність цієї нещасної дитини-батькопродавця тоді дискутували на шпальтах газет. А 18 січня 1990 р. міськвиконком увіковічнив пам'ять найбільшого українського історика та першого президента України Михайла Грушевського, перейменувавши вулицю Щербакова. До речі, практично ніхто з пересічних львів'ян не мав найменшої уяви, чиє ім'я носить вулиця, при якій розміщено старий корпус Львівського університету – попри те, що таке прізвище мали відомий геолог та архітектор, актор та скульптор. А вулиця носила ім'я відомого сталінського сатрапа Олександра Сергійовича Щербакова – першого секретаря Московського

міського та обласного комітетів компартії, секретаря ЦК ВКП(б) та начальника Головного політичного управління Червоної армії. Словом, топоніміка міста була в стилі найкращих большевицьких традицій.

Після тріумфальної перемоги на виборах 1990 р. до Верховної Ради України і місцевих Рад, створення у Львівській міській Раді комісії з питань культури і національного відродження, яку очолив спочатку Ярослав Сватко, а потім Мар'яна Долинська, одна з головних дійових осіб під час погрому викладачів та студентів Львівського університету 1973 р., постало питання надати Львову українське обличчя. З ініціативи Я. Сватка для реалізації цього завдання й створено при міській Раді експертну комісію з питань упорядкування назв вулиць і площ, до складу якої запросили Ореста Мацюка, тоді вже директора ІЦДІА у Львові, вченого-механіка, культуролога і краєзнавця Романа Крип'якевича, мистецтвознавців Володимира Вуйчика та Андрія Дороша, архівіста Івана Сварника та автора цих рядків. На перше, як і подальші свої засідання, комісія збиралася в архіві, в кабінеті Ореста Мацюка. Але на першому засіданні ми уконституювалися: головою обрали О. Мацюка, заступником – Б. Якимовича, секретарем – І. Сварника.

Праця у “вуличній комісії”, як ми тоді називали нашу комісію – це одна з найнезабутніших сторінок у моєму житті. Спілкування з колегами на першому етапі нашої праці було регулярним, щотижневим – адже треба було впорядкувати назви понад 500 вулиць міста, позбутися нав'язаних нам окупантами чужих назв, притому частина т. зв. “діячів всесвітнього робітничого руху” була патентованими злочинцями супроти України, її державности, її народу. Наведу хіба як приклад ім'я Григорія Котовського, колишнього одеського злодія і контрабандиста, який став “видатним большевицьким воєначальником” і з наказу якого під Базаром на Волині розстріляли 359 полонених вояків, учасників Другого Зимового походу Армії УНР.

Як ми тоді інтенсивно і творчо працювали!

Робота комісії була відкритою, на її засідання приходили Я. Сватко, М. Долинська, громадяни Львова, на комісію надходило багато листів із пропозиціями, ми нічого не ухвалювали більшістю голосів, а завжди доходили до консенсусу.

Був один випадок за час нашої співпраці в повному складі, коли ми таки до спільної згоди не дійшли. Це сталося у зв'язку з перейменуванням Радянського району Львова 1992 р. Добре пригадую наші дискусії з цього приводу. Серед п'яти існуючих тоді міських районів одіозні назви мали три: Ленінський, Червоноармійський і Радянський. Перших два, відповідно на Галицький і Личаківський, перейменовували відразу після проголошення незалежності України. На початок 1992 р. залишився тільки Радянський. Місцевий референдум щодо доцільності перейменування Радянського району був проведений 15 грудня 1991 р.

Орест Мацюк завжди стояв на тому, – врешті всі ми його назагал підтримували, – що кожна нова назва мала би мати історичну тяглість, а такі

територіяльні одиниці, як міський район – обов’язково базуватися на давній підльвівській топоніміці. Не пригадую того, звідки на зламі 1991–1992 рр. у місті активно поширювалися чутки, що Радянський район має називатися Південним. Врешті, ця чутка пішла в люди, напевно, з тих же компартійних кіл, яким дуже б хотілося, щоб “святу”, як вони вважали, назву не зробили чимось націоналістичним. Десь узимку 1992 р. наша комісія отримала запит від Радянської районної Ради, яку очолював тоді Василь Дзера, з проханням дати свої пропозиції щодо назви району. Тих назв було десь близько десятка, але на серйозне обговорення виносили тільки “Південний” (пропозиція невідома) та “Сокільницький” (пропозиція керівництва ЦДА у Львові в особі О. Мацюка та І. Сварника).

На першому засіданні нашої експертної комісії з цього приводу я вніс пропозицію назвати район Франківським, мотивуючи це тим, що І. Франко жив у Львові понад 40 років і Львів, як ніяке інше місто, є йому рідне. І тут нас уперше (і востаннє) “заклинило”. О. Мацюк і І. Сварник стояли на своєму. Я й далі шукав аргументи, щоб переконати колег у своїй правоті, а два особливо делікатні наші члени – Роман Крип’якевич та Володимир Вуйцик відкидали все запропоноване, але своїх пропозицій чомусь не висували. Вперше на сесії тоді ще Радянської районної Ради народних депутатів це питання поставили 27 січня 1992 р. Від нашої комісії на сесії був присутній пан Орест. Звичайно, відстоював назву “Сокільницький”. Але депутатів він так і не переконав, питання зависло в повітрі і його відклали на розгляд позачергової сесії Ради, яку скликали 9 березня 1992 р., в день народження Тараса Шевченка.

З Радянським районом Львова мене пов’язували тоді і службові обов’язки – на пропозицію народного депутата України Івана Драча я став його референтом-консультантом, кожного місяця офіційно приймав громадян, вирішував за Івана Федоровича на місці в сі питання, які можна було залагодити з місцевою владою, і лише з питань “київської компетенції” давав йому інформацію про вирішення тих чи інших проблем заявника. І якщо перейменування інших міських районів мене обходило якось менше, – Червоноармійський, наприклад, я пропонував перейменувати у Січово-Сокільський, однак топонім Личаків мав для цього району все ж визначальне значення, – то справа з назвою Радянського району мене хвилювала особливо, на той час я був у районі доволі відомою особою. На одному з лютевих засідань експертної комісії я прочитав колегам свою доповідну записку народним депутатам Радянського району м. Львова, де висунув своїх п’ять аргументів на користь назви “Франківський район”. Ось яскравий приклад тієї атмосфери, яка панувала в нашій експертній комісії – всі члени, маючи свою думку, дуже поважали думку колег, ніхто нікого не намагався переголосувати кількістю чи чинити будь-які інші дії. погодилися, що кожен зі своєю думкою виходить на сесію Районної Ради, яку скликали у святий для кожного українця в день Шевченкових уродин 1992 р.

Відкрив сесію Василь Дзера. З 93 депутатів були присутні 68 осіб. Голова запропонував винести на порядок денний по суті тільки одне питання – про перейменування району, а поточні справи розглянути в “різному”.

Голова сесії у вступному слові оголосив, що на сесію запрошено О. Мацюка, Р. Крип’якевича, І. Сварника та Б. Якимовича. Голова постійної депутатської комісії З. Гринчук повідомив, що на попередній, 9-й сесії запропоновано 10 варіантів назв, що комісія зупинила свій вибір на назві “Південний”, але оскільки з’явилися тепер інші назви, пропонує розглянути пропозицію О. Мацюка щодо назви “Сокільницький”, а також зачитує моє звернення до депутатів Ради. Оскільки на час сесії було три пропозиції – Південний, Сокільницький і Франківський, п. Гринчук пропонував проголосувати спочатку за три назви, потім відібрати дві і нарешті з двох (за підсумками голосування) вибрати остаточну.

Депутат Р. Цьолко запропонував надати спочатку слово запрошеним. Для висловлення гостям відвели по 5 хвилин і розпочали голосування без обговорення, оскільки з цього приводу багато сказано на попередній сесії.

Виступали ми тоді й справді дуже коротко. Першим мав слово О. Мацюк. Сказав – говоритиму коротко, бо виступав на попередній сесії.

Відстоював назву “Сокільницький”, дотримуючись топоніміки, хоч нічого не мав супроти І. Франка, ім’я якого носять університет, театр опери (на той час, хоч у повітрі вже витала ідея надати Львівській опері ім’я славетної Соломії Крушельницької), вулиця. Далі надали слово мені – я тільки підкреслив, що до тодішнього Радянського району увійшли колишні приміські села Богданівка, Кульпарків, Сокільники, Вулька і будь-яка назва з них – це частковість, яка не відобразить усієї цілості району. За найвідповіднішу вважав назву Франківський. До того додав: “Маємо у Львові район Шевченківський, тоді як Шевченко ніколи в місті не був, а не маємо Франківського, де Франко жив 40 років, до того ж довгий час при вул. Пушкіна (тепер генерала Тараса Чупринки)”. І. Сварник підтримав О. Мацюка, а коли від одного з депутатів надійшла пропозиція замість “Сокільницький” назвати район “Соколинний” різко заперечив – ці прикметники утворено навіть від різних слів: “сокільницький” – від “сокольничий”, тобто особи, яка приручає соколів, а “соколинний” – від іменника “сокіл”. Роман Крип’якевич не підтримував ці назви. Як він сказав: “Рішучого голосу брати не буду. Назва “Південний” відпадає. Про “Соколинний” не може бути мови. Шану Франкові треба віддати, але не назвою району”. І подякував за увагу.

Справді, обговорення не було. Тільки депутат І. Горак сказав, що район великий, не виключено, що коли Сокільники об’єднаються зі Львовом, виникне ще один район, який стане Сокільницьким. А сам він буде голосувати за назву “Франківський”.

Голосували методом “за” у такій послідовності: Південний, Сокільницький, Франківський.

Результати першого голосування були такі:

- за назву “Південний” – 9;
- за назву “Сокільницький” – 20;

– за назву “Франківський” – 34.

Результати голосування за дві назви, які набрали більшість голосів, були такі:

– за назву “Сокільницький” – 13;

– за назву “Франківський” – 50.

Голова привітав депутатів з перейменуванням району, а ми четверо покинули сесійну залу¹³.

Сталося так, як мало статись. Я не почувався переможцем, а наводжу усе це хіба для того, що воно може бути цікавим багатьом львів'янам. Це наша новітня історія того романтичного післяреферендумного періоду, коли ми вірили у справді світле недалеке майбутнє нас і незалежної України, але яку швидко розтоптали ті, хто зумів прихопити владу, а з нею – величезні багатства, добуті звичайним ошуканством народу. Але попри те, що, здавалося, “не пройшла” пропозиція Ореста Ярославовича Мацюка, ми усі четверо дружньо пішли випити кави, а потім, міцно потиснувши руки, розійшлися кожен у своїх справах. Ні в кого не було щонайменшої образи, що не схвалили саме його пропозицію, ми і далі залишалися найближчими приятелями.

Якби так діяли наші державні керівники! Світлої пам'яті киянин Роман Корогодський, один з найближчих друзів Романа Крип'якевича, залишив про нього такий спомин: “Найтяжче, що гнобило і травмувало Романа Крип'якевича – це чвари, чвари на всіх поверхах національного храму. Людина демократичних принципів, толерантна, він нерозумно обурювався, спостерігаючи нашу нетерпимість, схильність до негідних вчинків, амбіційних фанаберій, що шкодять загальній справі, вносять розбрат в наше і без того нечисленне середовище свідомої інтелігенції. Роман завжди був налаштований виключно на мир, на вміння будувати неконфліктні взаємини”¹⁴.

Романа Крип'якевича знали всі провідні інтелігенти України, багато представників культури з-за кордону. Наведу лише дві фрази, які зберігає родинний архів: “У своїй фізико-технічній галузі він досяг великих успіхів. Автор 80-ти наукових праць в галузі автоматизації і машинобудування. Був – інженер з великої літери. Як громадянин, він не міг стояти осторонь проблем української культури, а відтак не міг не бути гнаним і переслідуваним в часи гонінь на порядних людей. Він випив свою чашу і зберіг добре ім'я” – Євген Сверстюк, Михайлина Коцюбинська, Леоніда Світлична. І ще: “Ми вдячні, що своєю діяльністю він відкривав нам свою Батьківщину і зараз ми просто не можемо уявити собі Львова без Романа” – професор Інгомар Трац, Австрія. Воістину так, але ми, Твої друзі, мусимо берегти і Твої діла, і Твої заповіді.

* * *

Помер Роман Крип'якевич у перший день Великодніх свят, 11 квітня 1999 р. Серед кількох священиків був і о. Михайло Димид. В останню дорогу львівського характерника, стовідсоткового львів'янина провело кілька сотень людей. Я провадив громадянську панахиду... Серед тих, хто виступили перед відкритою

могилою були його сердечні друзі Ярослав Дашкевич, Борис Білинський, Олег Романів, Ярослав Ісаєвич, представники влади міста і області. Поховали в землю коло матері і брата. Через деякий час дружина Леся перенесла тлінні останки Романа, як і інших членів родини у відновлений гробівець на полі № 1, поруч з могилою славетного батька, Івана Петровича Крип'якевича і матері Марії.

Спи спокійно, Дорогий Друже! Багато Твоїх друзів вже там, на теренах Національного пантеону – Личаківського цвинтаря, а їх безсмертні душі – на райських просторах... А ми, живі, Тебе ніколи не забуваємо... Ти з нами! Ти завжди був і будеш зі своєю славетною родиною, з не менш славною родиною Твоєї дружини.

LIVIV WIZARD AND GREAT LIVELY MAN TO THE 90th ANNIVERSARY OF ROMAN KRYPIAKEVYCH (1925–1999)

Bohdan YAKYMOVYCH
Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History

The article covers the biography of well-known Lviv historian, activist, academician, professor Roman Krypiakevych. The article is dedicated to the 16th anniversary of his death. The author depicted the life of Roman Krypiakevych and his activity in Lviv.

Key words: Roman Krypiakevych, Lviv, Academy, professor, activist

¹ Родинний архів Крип'якевичів.

² Про контакти родини Крип'якевичів із Світличними, Калинцями, Сороками, Я. Дашкевичем, В. Чорноволом, Оленою Антонів, З. Красівським див.: *Довгань М.* В її серці – Україна//Америка (Філадельфія). – 2003. – 8 бер.

³ *Дашкевич Я.* Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури/ Вид. 2-ге, випр. і доп. – Львів, ЛА “Піраміда”, 2007. – С. 636.

⁴ Родинний архів Крип'якевичів.

⁵ *Крип'якевич І.* Історичні проходи по Львові// Упорядк. тексту, текстолог. опрацювання та примітки Б. Якимовича; Автор передмови Я. Ісаєвич; Консультант, автор вказівника вулиць та геогр. показчика Р. Крип'якевич; Макет А. Кіся.– Львів: Априорі, 2007, 116 с. Скільки п. Ю. Николишин фактично надрукував примірників цих книжок, знає лише він!

⁶ *Якимович Б.* На тлі подій: сполин про друга// Жовтень.– 1995.– № 12.– С. 101–110)

⁷ *Якимович Б.* Збройні сили України: нарис історії. – Львів, 1996.– 357 с.

⁸ Див.: *Крип'якевич І.* Історія України. – Львів, 1990. – С. 13.

⁹ Див щорічник “Україна”, 1997. Вип. 3–4, с. 337–354.

¹⁰ Про це детальніше див.: *Якимович Б.* Україна та українці: події далекі і близькі. Вибрані праці.– Львів, 2014. – С. 342, 900–901.

¹¹ Про це див. нашу спільну з Л. Сенником студію у кн.: Львів: Історичні нариси/ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1996. – С. 611–638.

¹² Три дні вересня вісімдесят дев'ятого: Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову.– Київ: В-во “Укр. Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2009. – С. 455.

¹³ Тут використано архів Франківської районної адміністрації м. Львова.

¹⁴ Родинний архів Крип'якевичів.